

ROMAN CÍLEK

Krvavá předehra

ŠPANĚLSKÁ OBČANSKÁ VÁLKA
A ZAHRANIČNÍ
INTERVENCE
1936–1939

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd, Univerzita
Pardubice)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

ROMAN CÍLEK

Krvavá předehra

ŠPANĚLSKÁ OBČANSKÁ
VÁLKA A ZAHRANIČNÍ
INTERVENCE 1936–1939

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Roman Cílek, 2004, 2021

Preface © Jan Halada, 2004, 2021

Cover © Karel Kárász, 2004, 2021

Photos © archiv autora, Wikimedia Commons, 2021

Drawings © Martin Ďásek, 2021

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2004, 2021

ISBN 978-80-7557-192-2 (print)

ISBN 978-80-7557-720-7 (ePub)

ISBN 978-80-7557-721-4 (mobi)

ISBN 978-80-7557-722-1 (pdf)

OBSAH

Úvodem	13
Dusno před bouří	15
Nebe bez mraků...?	44
V obklíčení	67
První československé intermezzo: „Netřeba se znepokojovat...“	104
Vojáci, občané, diplomaté	119
Až příliš horký podzim	137
Bitva o Madrid	161
Sázka na pomalého koně	187
Naděje a zklamání	214
Druhé československé intermezzo: „Mnoho jich padlo, anebo padne...“	242
Španělský klíč k Evropě	262
Berlín–Řím–Londýn–Salamanca	288
Teruelské inferno	305
Průlom	321
U břehů Ebra	343
Třetí československé intermezzo: „Na konci kruhu“	363
Trpké finále	378
Místo doslovu: sedm kapitol o tom, co bylo potom	405
1. Msta a fanfáry	405
2. Dluhy za pomoc při vítězství	406
3. Válka...! Kam se postaví Španělsko?	408

4. Včasná sázka na budoucnost	412
5. Mussolini mrtev, Hitler mrtev, ale Franco přežil	414
6. Konzervace chátrající moci: ještě dvacet let.	415
7. Odchod z Valle de los Caídos (Údolí padlých)	416
Chronologický přehled	420
Hlavní prameny a literatura	426

Pro vítězství zla stačí, když slušní lidé nebudou dělat nic.

Edmund Burke

Mezi oběťmi této války byly i naděje a idealismus mužů, kteří sem přišli bojovat. Válka ve Španělsku se stala konfrontací totalitních sil levice i pravice, v níž se obě strany dopustily zvěrstev na svých nepřátelích i na nevinných obětech. Lidé byli masakrováni spíše pro to, čím byli, než pro to, co udělali. Muži, kteří žádali chléb pro své rodiny, byli zabijeni jako rudí agitátoři. Muži, kteří obdělávali svá vlastní políčka, byli zabijeni jako kapitalisté. Zajatci republikánů byli popraveni za ozbrojenou vzpouru, třebaže pouze plnili rozkazy svých velitelů. Zajatcům povstalců četli hrdelní rozsudky o zradě Španělska, ačkoliv nebylo jasné, čím by se mohli této zrady dopustit, když sloužili řádně zvolené vládě. Kněží byli masakrováni, protože byli kněží, a jejich služebníci proto, že byli služebníky kněží. Obě strany byly vedeny muži, kteří pro své odpůrce neviděli místo na zemi.

Len Deighton

Přicházejí v životě okamžiky, kdy člověk bez ohledu na spoustu jiných okolností má být tam, kde je ho třeba, a dělat to, co umí a o čem si možná až příliš zpupně a bláhově myslí, že to dělat musí.

Ernest Hemingway

ÚVODEM

Byl to tehdy věru zvláštní ČAS: čas přede hry k velkému, ba největšímu dramatu. Čas, poznamenávaný den po dni, týden po týdnu varovnými signály sopky, jejíž kráter se brzy rozevře a začne chrlit ničivou lávu.

ČAS, kdy fašismus už bez ostychu a zábran zvedl k nebi svou pirátskou vlajku, Španělsko procházelo křížovou cestou a Evropě chybělo jen málo do osudové hodiny nulté, v níž válka vypukne s plnou silou své nahromaděné energie a zasáhne kontinent od severu k jihu i od východu na západ.

ČAS, v jehož průběhu se jednání značné části politiků – ať již patřili ke kterémukoliv táboru – více či méně podobalo dialogu hluchých.

ČAS, kdy se tisíce lidí z Československa, ze země, k níž se přímé ohrožení rychle blížilo, podepsalo pod tato slova: „V dějinách bývají chvíle, kdy se na jednom místě civilizovaného světa odehrává rozhodující zápas o největší výdobytky lidskosti, vzdělanosti a svobody. V burcující zkratce se zde soustřeďují všechny současné ideje i fronty a rozhoduje se o tom, v jakém duchu se bude formulovat společnost zítřka, pozítřka.“

ČAS, kdy se ve Španělsku častěji než jindy vraceli v duchu k myšlenkám klasika své národní literatury: „Don Quijote, obrácený k Sanchovi, řekl: „Svoboda, Sancho, je jedním z nejvzácnějších darů, co nebesa poskytl lidem; nevyrovnej se jí poklady, které skrývá zem a moře tají; za svobodu a čest je možno, ba třeba nasadit život, a naopak, otroctví je největší neštěstí, jaké může člověka potkat.““

ČAS, na jehož počátku velký španělský umělec Pablo Casals prožil nezapomenutelné chvíle: „Večer 18. července 1936 jsem byl v Barceloně a dirigoval jsem svůj orchestr a sbor Orféo Gracienc při poslední zkoušce na provedení Beethovenovy Deváté symfonie s Ódou na radost. Ve chvíli, kdy sbor začal zpívat, přistoupil ke mně zplnomocněnec katalánské vlády a pošeptal mi, že chystaný koncert se určitě nebude konat. Vzbouřecká vojska se prý chystají zaútočit na město, a proto musíme sál ihned opustit, neboť v ulicích mohou brzy vypuknout přestřelky. Užasle jsem přerušil zkoušku, tlumočil jsem zprávu hudebníkům i zpěvákům

a dodal k tomu: ‚Protože nevím, kdy se budeme moci znovu takto sejít, navrhuji vám, abychom ještě předtím, než se rozloučíme, zahráli tuto nádhernou symfonii až do konce.‘ Všichni začali volat: ‚Ano! Ano!‘ Jaký to byl vzrušující okamžik! A jaký kontrast! Hráli a zpívali jsme nesmrtelnou hymnu na bratrství, zatímco v barcelonských ulicích – a v ulicích jiných měst – se chystal bratrovražedný boj, který měl trvat tři roky a uvrhnout do smutku statisíce španělských vdov.“

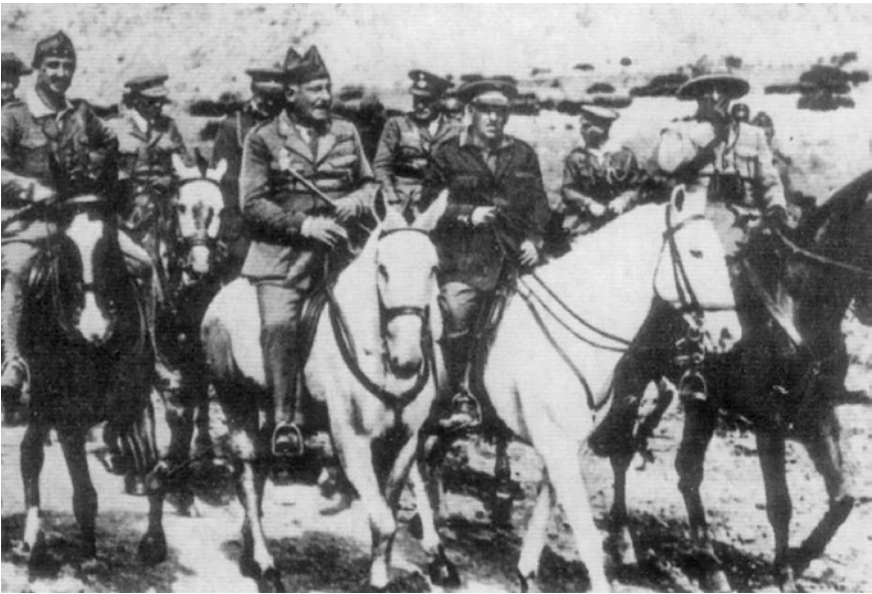
ČAS, kdy se mnozí stateční lidé téměř z celého světa rozhodli opovrhnut lhostejností a navzdory všem překážkám a ideologickému zneužití svých počinů se postavit proti přesile útočníků.

BYL TO ČAS ohraničený roky 1936 a 1939.

DUSNO PŘED BOUŘÍ

Napětí.

Všudypřítomné napětí rostlo den ze dne, vstupovalo zdejším lidem do snů a kalilo podobu jejich dnů. Jaká bude noc a co přinese ráno? Kdekomu bylo jasné, že se něco musí stát. Ale co? V únoru 1936 se konaly ve Španělsku volby a do kortesů, jak se zde zastupitelský sbor nazývá, se získáním 263 křesel výrazně prosadily republikánské, levicové a protifašistické strany sdružené v alianci Lidová fronta, zatímco strany konzervativního středu a v některých aspektech až fašisticky orientované krajní pravice se musely spokojit jen s 210 křesly. Naděje pro zemi už po dlouhou dobu – od časů vojensko-monarchistické diktatury Primo de Rivery v letech 1923 až 1930 a vzniku republiky v roce 1931 – zmítanou neklidem, sociálními bouřemi a občanským krveproléváním?

*Plukovník Franco a generálové Primo de Rivera a Sanjurjo
poblíž Alhucemasu, 1925*

Jen velmi mlhavá. Protože ti, kteří byli poraženi ve volbách, nevybíravě dávali najevo, že se pokusí získat moc nazpět.

Třeba i bez voleb, třeba i silou a násilím.

Prostě jakkoli.

Proti vládě, která se utvořila po volbách, stály početné šiky zahraničních i domácích nepřátel. Nenávistně se vůči ní stavěli vysocí důstojníci, kteří přišli o svůj vliv, nenáviděli ji příslušníci fašistické organizace falanga, zřízené podle Mussoliniho vzoru, nenáviděli ji soupeři z ostatních částí politického spektra i mnozí souputníci, kteří se cítili být při rozdělování mocenských postů nedoceněni, nenáviděli ji všichni, již měli se strategicky položeným a co do nerostného bohatství štědře obdarovaným Španělskem jiné plány. A od nenávisti je vždy jen krůček k činům. Vůdce falangy, jímž byl v té době právník José Antonio Primo de Rivera, syn před lety svrženého diktátora, již počátkem května 1936, tedy půl roku před svou popravou na dvoře vězení v Alicante, oslovil španělské vojáky bojovým apelem: „Když se ideje, jímž věříme, ocitnou v ohrožení, nemáte právo zůstat stranou. Udeřila hodina, kdy do hry musí vstoupit vaše zbraně!“

Otevřeněji se to říci snad ani nedalo.

V zemi se silným nacionalistickým a dá se říci, že i fašistickým podhoubím se ozývalo dunění pod povrchem: doutnal tu duch násilné vzpoury.

Vnější podmínky na celoevropské scéně tomu nahrávaly. Málokdo si v roce 1936 troufnul odhadnout, kolik let míru starému kontinentu ještě zbývá. Hrozba narůstala rok po roce. Ve dvou velkých zemích Evropy vládli diktátoři, kteří vyzbrojovali své země a netajili se tím, že nemíní natrvalo zůstat v roli outsiderů na velké mocenské scéně, a také už to svými činy dávali najevo: v říjnu 1935 začala Mussoliniho Itálie útočnou válku v Habeši, zatímco Hitlerovo Německo se v březnu 1936 jednostranně vymklo ze závazků po prohrané válce a vojensky obsadilo demilitarizovanou zónu v Porýní. Bylo pak jen otázkou času, kdy a kde se rozhoří další ohnisko neklidu.

Došlo k tomu – a mnozí analytici to ostatně očekávali – ve Španělsku.

Bylo tomu tak: dusná, tísnivá atmosféra.

Její nepříjemný dech vane i po desetiletích ze strohých hlášení policejních prefektur, z dobových novinových článků i opatrněji formulovaných diplomatických depeší. Provokace, přestřelky, projevy vyhocené nenávisti. A bývalí vládcové Španělska a se svými úmysly se nijak neskrývající nepřátelé republiky se přitom pokojně procházeli po madridských ulicích a nebylo ničím zvláštním zahlédnout vůdce ultrapravicové organizace CEDA Gila Roblese, jak popíjí bílou kávu na terase kavárny. V době, kdy byl u moci, dostalo dvě stě tisíc fašistů či jejich spojenců povolení nosit zbraň. Nyní se však nikdo nepokusil jim pušky a pistole odebrat.

A vláda?

Mnozí z jejích prozíravějších členů si uvědomovali, jak nebezpečná je situace, ale tvrdili, že je třeba ctít ústavu. Není přece možné omezovat svobodu! Ministerským předsedou a o něco později prezidentem republiky byl Manuel Azaña y Díaz, narozený roku 1880 v Alcalá de Henares, kde kdysi přišel na svět i autor Dona Quijota. Duch místa, ovlivňující naše životní počátky, v tomto případě neselhal: z Manuela vyrostl brilantní intelektuál, překladatel z angličtiny i francouzštiny, znamenitý řečník, nepřítel monarchie a diktatury. Mohl by být skvělým politikem – ale zřejmě nikoli v bouřlivém čase, který vyžadoval energické počiny. „Jsme zde,“ vyjádřil se v jednom z rozhovorů se zahraničními novináři, „abychom sjednocovali, a nikoliv neustále rozdělovali.“

Jejich protivníci ovšem takto neuvažovali.

Dvanáctého března 1936 došlo k atentátu, jehož cílem se stal poslanec Luis Jiménez de Asúa. Významný levicový vůdce, místopředseda kortesů a univerzitní profesor, který se později stane vyslancem v Československu, unikl sice bez zranění, ale zákeřná kulka z okolo jedoucího auta smrtelně zasáhla důstojníka z jeho doprovodu. Pachatele zločinu, falangistu Alberta Ortegu, v rychlém líčení odsoudili na 25 let vězení. Soudce Manuela Pedregala, z jehož úst vyslechl pachatel tento verdikt, však 13. dubna zákeřně zavraždili.

O den později, v průběhu přehlídky uspořádané při příležitosti pátého výročí republiky na madridské Passo dela Castellana, vybuchla

Autentické záběry z dubna 1936. Vojenskou přehlídku na počest pátého výročí vzniku republiky narušil fašistický atentát. Madrid se poté stal dějištěm pouličních bojů.

na vládní tribuně bomba. V nastalém zmatku namířil poručík Reyes na prezidenta Azañu revolver, ale vzápětí sám padl pod výstřely státníkovy osobní stráže. Pohřeb fašistického důstojníka se stal záminkou pro krvavé srážky, při kterých zahynulo pět lidí a šestnáct jich bylo vážně zraněno.

Nekonečný řetěz neklidu.

Jedno ohnisko zapadalo do druhého a vše bylo součástí rámcového plánu...

Až rozbouřené španělské jaro vystřídá stejně dramatické léto, napíší německé noviny *Völkischer Beobachter* se zřejmým uspokojením o „viditelně slabé madridské vládě, která není schopna udržet veřejný pořádek“. Článek končil slovy: „Nebude to v posledních dvaceti letech poprvé, kdy se letní prázdniny přeruší nečekanými politickými událostmi.“ Na pohled se tyto formulace nelišily od podobných předpovědí nezávislého tisku v Anglii, ve Francii, v Československu i v jiných zemích. Kdo však kdy na vlastní kůži poznal metody řízené propagandy v tvrdé diktatuře, mohl si domyslet, že hlasy z Německa se rozhodně neozývaly čirou náhodou.

• • •

Zůstaňme však ještě u jara. Na sklonku jednoho březnového dne roku 1936 se v berlínském hotelu Kaiserhof ubytovali dva muži se starými španělskými pasy. Do knihy hostů se zapsali jako turisté a recepčnímu se zmínili o tom, že je do Německa přivedl zájem o zimní olympijské hry v alpském Garmisch-Partenkirchenu. Opravdu: měli na sobě oblečení sportovních příznivců podle poslední módy – ale ten, který vešel skleněnými dveřmi hotelu jako první, byl zřejmě zvyklý nosit na sobě něco zcela jiného. Strnulé držení těla, rázný krok a odměřené vyjadřování, to vše prozrazovalo vyššího důstojníka.

Bylo tomu tak.

Jmenoval se José Sanjurjo Sacanell a měl za sebou čtyřiašedesát let pohnutého života. V kruzích španělské královské armády se o něm vyjadřovali s úctou, jaká náleží člověku, který se v mládí zúčastnil válčení s Američany, z bojového tažení v Maroku si přinesl přezdívkou Lev z Rífu a už v roce 1920 získal generálskou hodnost. Za diktatury

zastával vysoké vojenské funkce, republikánské zřízení bytostně nenáviděl a od samého začátku proti němu bojoval. Ve dvaatřicátém roce ho sice za pokus o převrat odsoudili na smrt, ale později dostal milost a mohl se vystěhovat do Portugalska.

Druhý ze zájemců o olympiádu v Alpách se sice nepyšnil generálskou hodností, na společenském žebříčku však zaujímal ještě vyšší postavení než Sanjurjo. Juan Alberto March Ordinas, významný španělský průmyslník, multimilionář, ale hlavně obratný intrikán, který měl prsty snad ve všech spiknutích proti republice. Za základní kapitál mu kdysi posloužilo tři sta dolarů, dědictví po otci, který byl rybářem na Mallorce, a pak rychle stoupal vzhůru: již ve dvaceti vlastnil několik lodí a stál v čele dobře sehrané pašerácké bandy. Nejdříve obstarával tabák ze Severní Ameriky, ale v letech první světové války se přeorientoval na výnosnější zboží. Dodával pohonné hmoty německým ponorkám ve Středozezemním moři a Angličany naopak zásoboval špionážními zprávami. Tehdy se také seznámil s Wilhelmem Canarisem, jehož romantická cesta tajného agenta začala právě ve Španělsku a pokračovala až do funkce šéfa nacistického vojenského zpravodajství – abwehru. Po válce March získal monopol na výrobu a prodej cigaret a investoval také do cukrovarnického a chemického průmyslu, do uhelných dolů a těžby nafty. Když padl diktátor Primo de Rivera, March vyslechl obvinění z podplácení vládních úředníků a v červnu 1932 ho odsoudili k sedmnácti měsícům vězení. Tehdy prý řekl: „Buď skoncuje republika se mnou, nebo já skoncuji s republikou.“ Trest si však neodpykal. Peníze mu nejen otevřely cestu z věznic v Alcalá, ale ochránily ho i před dalším pronásledováním. Ze svého majetku, odhadovaného na dvacet milionů anglických liber, financoval pak Roblesovu ultrakatolickou stranu CEDA, nakupoval zbraně pro fašistické úderné skupiny a poskytoval neomezený úvěr každému, kdo se netajil nepřátelským postojem vůči republice. Sám však nikdy příliš neriskoval. Šestnáctého února 1936 ani nepočkal na konečné výsledky prohraných voleb do kortesů a raději odcestoval do Francie...

Generál Sanjurjo a Juan March.

Nyní, v březnu 1936, se tedy tito dva muži s pověstí nepřátel republiky objevili v Německu. Náhodou? Určitě ne. Oba emisaři španělské

opozice navštívili během údajného zájezdu na zimní olympijské hry v Garmisch-Partenkirchenu několik zbrojařských závodů, dvakrát je přijal Hitlerův důvěrník a šéf zahraničněpolitického oddělení nacistické strany Alfred Rosenberg, a v jejich programu nechyběly ani důvěrné schůzky s předními pracovníky abwehru. Zanedlouho se však leccos z toho dostalo na světlo a v polovině března psal evropský tisk, že „podle zvláštního zdroje informací rokuje generál Sanjurjo v Berlíně o podpoře vojenských a polovojenských organizací, které se připravují na spiknutí proti Španělské republice, a snaží se také získat u německých firem velké množství vojenského materiálu“.

Nové brambory...

Těžko říct, kdo si zrovna tohle krycí označení vymyslel. Ale zavedlo se. V době, kdy se Sanjurjo a March nacházeli v Berlíně, Mnichově a jiných německých městech, v tamních diplomatických, průmyslových, zbrojařských, obchodních a přirozeně také zpravodajských kruzích se nápadně často hovořilo o dodávkách nových brambor do Španělska. Správně rozdělené úlohy: zboží osobně vybíral generál a podnikatelský dravec za ně s úsměvem platil. Když vše vyřídili, odcestovali.

Olympijská centra zimních sportů v Alpách je už nezajímala. A oba jako by mířili za teplem: José Sanjurjo Sacanell do Portugalska a Juan March Ordinas do Itálie.

• • •

V sobotu 7. března 1936 sepsal vedoucí berlínského závodu Wilhelm Teubert Windkraft Zentrale dopis určený jednomu ze zahraničních zástupců. Firma se povětšinou zabývala vývojem, konstrukcí a stavbou větrných mlýnů, ale těchto ve Španělsku tak rozšířených zařízení se obchodní korespondence kupodivu netýkala. Šlo o něco zcela jiného:

„Sděluji, že pan Nielsen mne dnes laskavě uvedl k prvnímu tajemníkovi zdejšího španělského vyslanectví dr. Sartorisovi. Ten pevně věří, že všechno, co souvisí s dovozem brambor, půjde hladce.“

Zase tedy brambory...

Zmíněný pan Nielsen, bolivijský konzul v Berlíně, sehrál pouze úlohu zprostředkovatele. Daleko zajímavější byla adresa na obálce tohoto dopisu: Juan Gunz, Barcelona, Avenida de Gaudí 71. Gunz, barcelonský

zástupce Teuberty, jak firmu v obchodním světě zkráceně nazývali, měl totiž ještě jedno zaměstnání: působil jako významný rezident Canarisova abwehru. Do jeho spolupracovnické sítě patřil například zástupce Junkersových závodů v Madridu a bývalý letec Heinrich Rodatz, dále penzionovaný praporčík wilhelmovské armády Wilhelm Kindler, který ve Španělsku chránil zájmy německé loďařské společnosti, a také jistý poručík Miguel, o němž se vědělo, že k němu má velmi blízký vztah monarchistický vůdce Calvo Sotelo. Byli to pro danou věc víc než spolehliví muži. Pod jejich dozorem prošly bedny s označením „nové brambory“ bez překážek celní kontrolou a mohly se uložit do bezpečných skladů. O něco později dorazila z Německa zásilka materiálu, deklarovaná jako součást technologie na stavbu barcelonské elektrárny. Objemný náklad však v Barceloně vůbec nerozbalili a putoval přímo do těch samých míst jako předtím dodávky „nových brambor“. Pak záhadné obchody na pár měsíců přestaly.

Zmocněnec Teuberty Juan Gunz splnil hlavní část svého úkolu a o víc se zatím nemusel starat. Věděl, že se s dostatečným předstihem dozví, kdy je třeba bedny otevřít a jejich obsah dopravit na přesně určená místa...

• • •

Zhruba v téže době, kdy si March a Sanjurjo v Německu potřásali ruce s představiteli tamního vojenského průmyslu, generál Francisco Franco y Bahamonde svolal do své pracovny několik vysokých důstojníků. Na programu přísně tajné porady byl jediný bod: postoj ozbrojených sil k vývoji situace v zemi. Debata měla vzrušenou podobu. V pohledu na to, co je třeba učinit teď hned a co třeba až za čas, ve vhodnější chvíli, se pohledy generálů různily. Orgaz a Varela zastávali názor, že jednat se musí okamžitě. Goded a Mola byli o něco opatrnější a nabádali k vyčkávací trpělivosti. Nakonec se přece jen všichni dohodli na stanovisku, které Franco posléze zformuloval do těchto vět:

„Armáda jednoznačně zakročí ve dvou případech. A to: když se vlády zmocní socialisté, anebo když dojde ve Španělsku k anarchii.“

Mohlo se to vyjádřit i jinak: vojenský převrat vypukne v okamžiku, kdy vláda začne radikálněji uskutečňovat program Lidové fronty a mocensky sáhne na politickou a hospodářskou základnu svých protivníků.

Týden po této poradě, 13. března 1936, se Franco setkal ve vile svého švagra Ramóna Serrana Suñera, vůdce katolické mládeže, s velmi vlivným mužem. Ten člověk se jmenoval José Antonio a byl současným velitelem militantní fašistické falangy. Podrobnosti Frankova rozhovoru s Antoniem nejsou známy, ale zcela určitě nešlo o výměnu zdvořilostních frází. Další fázi těchto krajně nebezpečných styků přefala vláda. Na základě burčujících informací některých činitelů tajné služby došlo konečně k alespoň částečným činům: padlo rozhodnutí vsadit José Antonia do vězení a Franka, rebelantského generála s temnou protirepublikánskou minulostí a podivnými kontakty v současnosti, odvelet kamsi bokem – a to okamžitě a co nejdál. Tedy na Kanárské ostrovy. Přípravy na převrat však neustaly.

Hybnou pákou dalších aktivit se stal Emilio Mola y Vidal. Tento devětačtyřicetiletý brýlatý generál s liščí tváří pochopil svou úlohu poněkud jinak, než ji zamýšlel přímočařeji uvažující Franco. Odmítl – aspoň

Kariéra muže, který se stal symbolem a pak vlastně i vítězem protivládního puče, byla strmá, krutá a přesně zacílená. Na snímcích: Francisco Franco na počátku své vojenské dráhy – a oficiální portrét z doby, kdy se stával doživotním vládcem Španělska.

prozatím – uspěchaný vojenský puč v tradičním, tak trochu jihoamerickém stylu a začal formovat širokou protivládní frontu. Za hlavní nepřátele považoval socialisty, komunisty, západně orientované liberály, anarchisty a svobodné zednáře. Všechny ostatní síly – od otevřeně fašistické falangy až třeba po monarchisticky zaměřené karlisty – postupně získával pro spolupráci a snažil se z nich vytvořit politické, správní a mocenské zázemí případné vojenské akce.

Dařilo se mu to.

Definitivní plán toho, čemu začali říkat národní povstání – *Alzamiento Nacional* – byl dotvořen zhruba 25. května. Všichni generálové, s nimiž se počítalo, znali své úlohy. Villegas se měl zmocnit Madridu, Carrasco Barcelony, Goded Valencie, Queipo de Llano Sevilly, Saliguet Valladolidu, Cabanellas Zaragozy, Gonzales de Lara Burgosu a Varela Cádizu. Sám Emilio Mola si vzal na starost Pamplonu. Nikoli jednoduchý úkol připadl generálu Frankovi: tajně opustit své nucené působiště na Kanárských ostrovech a převzít velení nad důležitými jednotkami ve Španělském Maroku.

Pátého června nechal Mola kolovat důvěrný oběžník. Zabýval se v něm i politickými aspekty celé akce. Také tento dokument připravil s rutinou zkušeného štábního důstojníka. Vycházel z předpokladu, že po vítězném převratu se chopí moci pětičlenné vojenské direktorium, do jehož čela se postaví dosud v Portugalsku žijící generál José Sanjurjo. Pak se zakáže všechny strany Lidové fronty, rozpustí se kortesy, a především se zruší republikánská ústava z roku 1931. To vše pomůže vytvořit systém, který rámcově vrátí poměry v zemi do předrepublikánského období, kdy vládl Primo de Rivera.

Následovalo několik dní naplněných úvahami, diskusemi a poradami. V polovině června už Mola věděl, s kým může počítat. Všechna jednání vycházela příznivě, jen karlisté nechtěli ustoupit od svého vyhraněně monarchistického programu a měli k plánu výhrady. Naproti tomu José Antonio, kterému se zpočátku někteří Molovi spojenci nezamlouvali, vzkázal z vězení, že se vším souhlasí a dává údernou sílu bojově zkušené falangy k dispozici armádě. Potěšitelná zpráva přišla rovněž z Portugalska. Generál Sanjurjo z exilu oznamoval, že jen co

začne *Alzamiento Nacional*, přiletí do Španělska a převezme vedení povstalecké junty.

Zbývalo jen jedno: vytvořit atmosféru pro vojenskou akci.

• • •

Úterý 16. června 1936.

Ve velké budově mezi palácem Prado a hlavní madridskou třídou Puerta del Sol se konala schůze kortesů. Zpočátku se zdálo, že zasedání bude mít běžný průběh, ale pak vystoupil na řečnickou tribunu Calvo Sotelo a v sále zavládlo vzrušení: „Ve Španělsku panuje nepořádek... Ano, a příčinou je smutně proslulá ústava z roku 1931... S takovými základními zákony není možné a nikdy nebude možné budovat životaschopný a prosperující stát!“

José Calvo Sotelo, dvačtyřicetiletý rodák z Galicie, kdysi civilní guvernér Valencie a za diktátora Prima de Rivery ministr financí, patřil spolu s Gilem Roblesem, vůdcem ultrakatolické strany CEDA, k nejradikálnějším představitelům oficiální protivládní opozice. Projev si dlouho připravoval a každé slovo zvažoval. Protože tentokrát nešlo o obyčejné vystoupení v parlamentní debatě, ale nesporně také o signál k nástupu:

„Proti dnešnímu jalovému zřízení stavím alternativu státu s nedělitelnou autoritou, který konečně řekne: už žádné stávky, žádné propouštění, lichváření, hladové mzdy, anarchistickou svobodu, žádné zločinné spiknutí proti výrobě... Takový stát mnozí považují za fašistický, ale jestliže je v této podobě skutečně fašistický, pak se, věřte mi, hrdě prohlásím za fašistu. Když slyším o nebezpečí ze strany monarchistických generálů, musím se smát. Nevěřím, že by se ve španělské armádě našel voják, který by byl ochotný povstat za monarchii a proti republice. A když se takový najde, je to šílenec. Ale šílený by byl i voják, který by nebyl ochotný povstat ve prospěch Španělska a proti anarchii, kdyby toho bylo třeba.“
Hozená rukavice...

Casarese Quirogu, předáka republikánské levice, který od května 1936 – kdy se dosavadní premiér Manuel Azaña stal prezidentem republiky – zastával funkci ministerského předsedy, Sotelova řeč zaskočila.

Bylo jasné, že by měl okamžitě zformulovat vládní stanovisko k tomuto útoku na republiku, nebyl však na podobnou situaci připraven. Spokojil se s rozpačitým vyhlášením, že armáda zcela určitě splní svou povinnost. Snad tomu i věřil.

Politika je však kruté řemeslo: jen s vírou se obstát nedá.

A potom požádala o slovo Dolores Ibárruri. Se svými jedenačtyřiceti lety patřila mezi mladší poslance kortesů, ale její jméno už nebylo neznámé. Chtěla se stát učitelkou, chudá rodina však neměla na studium peníze. Jako dvacetiletá se provdala za asturského horníka, v roce 1917 prošla ohněm potlačené stávkou a na jaře 1920 se stala komunistkou. Hodně si vytrpěla: tři ze čtyř dětí jí zemřely, ne jeden rok strávila ve vězení. Nazývali ji – podle květů mučenky, které připomínají trnovou korunu s hřebíky – *La Pasionaria* (Zanícená). Od roku 1930 byla členkou vedení strany a po volebním vítězství Lidové fronty usedla i do parlamentu. A právě od ní, vysoké, trochu robustní ženy v černých šatech, která se už tehdy stávala trochu přirozenou, trochu účelově přizdobenou legendou – a zůstane jí až do své smrti, již bude však předcházet určitá míra bolestného vystrážlivění z celoživotních ideálů, vyslechl poslanec Sotelo hněvivá slova: „Jestliže máme takové generály, kteří jsou schopni v daném okamžiku – vyprovokováni lidmi, jako je například tady pan Sotelo – postavit se proti státní moci, máme snad i jiné vojáky, kteří už je budou umět přivést k rozumu.“

Ozvěna z bouřlivého zasedání kortesů se roznesla po celé zemi. Nikdo už nepochyboval o tom, že republice hrozí nebezpečí. Hladina veřejného mínění se rozvířila a očekávalo se, co Quirogův kabinet podnikne. Napětí zavládlo také v hlavním stanu spiklenců. S tak ostrou reakcí u veřejnosti nepočítali. Někteří vysocí důstojníci dokonce podlehli panice a předpovídali, že Sotelův projev se svými důsledky obrátí proti nim.

Jejich strach z rázného zákroku vlády byl však zbytečný. Nestalo se nic.

• • •

O úkladech proti republice mluvil celý Madrid. V pracovních ministřích panoval i nadále hluboký klid. Když představitelé místních úřadů a zástupci levicových stran navštívili Quirogu a upozorňovali ho nejen na podezřelé pohyby ve venkovských posádkách, ale i na zvláštní aktivity

monarchistů, dostali bezstarostnou odpověď: „Situaci není třeba dramatizovat. Jsou v této zemi lidé, jimž se povstání zjevuje snad i ve snu.“

Generál Mola, který se o této intervenci dozvěděl, rozhořčeně protestoval proti obvinění. A plukovník Juan Yagüe, o němž si už snad i vrabci na střeše cvrlikali, že osnuje úklady proti republice, si pospíšíl s okázalým prohlášením o své loajalitě. Týden před koncem června se z polovyhnanství na Kanárských ostrovech ozval také generál Francisco Franco. V dopise Quirogovi, předsedovi vlády a ministru války v jedné osobě, mimo jiné uvedl: „Nemají pravdu ti, co vám tvrdí, že armáda podporuje či živí vůči republice nepřátelské úmysly. Klamou vás ti, kteří – vedeni svými temnými úmysly – předstírají existenci jakýchsi komplotů.“

Vyhlášení, která neměla cenu být jen jedině pesety. Republikánským politikům – bohužel – stačila. Jen co se spiklenci ubezpečili, že vláda je stále ještě přesvědčena o spolehlivosti své armády, začali někteří generálové naléhat, aby se *Alzamiento Nacional* urychlilo. Generál Mola musel v prvním červencovém dni vydat další důvěrný oběžník, v němž nabádal k trpělivosti. Osobně by byl sice také asi nejraději uhodil ihned, ale jako stratég povstání se nemohl řídit pouze pocity, přáním či náladou. Všechno musel starostlivě zvážit a při rozhodování brát v úvahu mnoho faktorů. Právě 1. července začaly v Maroku letní manévry a většina jednotek opustila své posádky. A také ještě nedošlo k uspokojivé dohodě s vůdci karlistů. A navzdory všem pokusům se doposud nepodařilo získat pro povstání některé vysoké důstojníky letectva, bez nichž by byla akce odsouzena k nezdaru.

„Čekat a zachovat klid!“ přikazoval proto Mola s plnou vahou své autority. Jenomže to, co mělo do značné míry závaznou podobu pro ozbrojené síly, neplatilo pro zdivočelé falangisty, které hnala kupředu touha po pomstě a moci...

Druhého července vyprovokovali stoupenci José Antonia na dvou místech španělské metropole přestřelky, po kterých zůstali ležet na dlažbě čtyři mrtví. Dva dny poté střídali fašisté z jedoucího auta na madridské socialisty, kteří odcházeli ze schůze: sedm lidí zabili a jedenáct jich zranili. V rozličných venkovských místech neznámí pachatelé

zapalovali kostely – a potom, přesně podle vzoru Hitlerových nacistů, byli ze žhářství obviněni „rudí neznabozi“. Falangistům přišly vhod i jiné zkušenosti z období nástupu NSDAP k moci. Nejednou si pro ně zajeli přímo do Berlína, ale každodenní spolupráce se uskutečňovala rovnou na domácí půdě: prostřednictvím hnědé sítě, která již pokrývala celé Španělsko.

• • •

Pavučina.

Byl to systém, který se nacistům osvědčil i v jiných zemích: místní skupina zahraniční nacistické strany jako těžiště stranické činnosti, okolo ní organizace pracovní fronty, žen a mládeže, jako třetí v pořadí důležitosti pak školní, zájmové, kulturní a církevní spolky, a nad všemi složkami střešové zemské ústředí, bezprostředně podléhající berlínskému vedení zahraniční sekce NSDAP, kde šéfoval důstojník SS Ernst Wilhelm Bohle.

Na pohled šlo o vcelku nevinné záležitosti.

Ve stanovách barcelonské pobočky se říkalo: „Union Alemana Nacional NSDAP je sdružení, které informuje své členy o kulturním, uměleckém a politickém životě v Německu. Členům se výslovně zakazuje diskutovat o španělských a náboženských otázkách.“ V klubových místnostech se pořádaly besedy o knihách a filmová představení, občas se příslušníci krajanské kolonie sešli na přátelském večírku s frankfurtskými párky a bavorským pivem. To podstatné se však odehrávalo v zákulisí.

Zemský vůdce zahraniční NSDAP a madridský zástupce firmy Siemens Walter Zuchristian již v červnu 1933 zaslal všem příslušníkům nacistické strany na území Španělska zvláštní výnos, v němž přikazoval navázat úzké spojení s místními fašistickými, falangistickými a ultranacionalistickými kruhy. S cílem získat důležité pozice na Pyrenejském poloostrově nastoupil do ofenzivy i německý kapitál. Nejdříve přicházely vědecké expedice, které zkoumaly rozsah přírodního bohatství, po nich následovaly nabídky na obchod. První úspěch zaznamenala frankfurtská akciová společnost Metali. Po rokování s Gilem Roblesem mohla v dubnu 1935 vytvořit konsorcium na těžbu španělských nerostů, především železa, mědi a rtuti. Naprázdno nevyšel ani Krupp, který se

orientoval zejména na firmy v rámci sdružení Union Naval de Levanta v Madridu. Další koncese hodlaly německé koncerny získat po volbách v únoru 1936, ve kterých chtěla ultrapravice slavně zvítězit. V tomhle směru se záměr nezdařil.

Španělsko však znamenalo v očích nacistů daleko víc než jen zdroj levných surovin: představovalo především ideální odrazový můstek pro skok do Afriky. Mělo vynikající přístavy, z kterých se daly blokovat důležité spoje v Atlantiku a Středomoří. A pyrenejská fronta sehrávala klíčovou úlohu ve strategických kalkulacích o válce proti tradičnímu nepříteli Německa – tedy Francii. Kdo ale mohl otevřít cestu k těmto výhodám?

Jen fašistická, či aspoň do značné míry profašistická vláda. Berlín dělal co mohl, aby se španělský ultrapravicový blok stmelil a dostal k moci. Pro porážku Lidové fronty v únorových volbách pracovaly všechny prodloužené ruce Hitlerovy říše: složky NSDAP, filiálky mamutích závodů, špionážní buňky abwehru i takzvaná přístavní služba, která byla ve skutečnosti dobře zamaskovanou agenturou gestapa. Strategický cíl se nezměnil ani po volebním debaklu jejich favoritů: pozměnily se jen metody. Vedoucí místních skupin NSDAP dostali dva dny po volbách tento příkaz zemského vedení: „Až do dalšího rozhodnutí okamžitě zastavte písemný styk se stranickými pobočkami ve Španělsku i mimo něj. Všechny dokumenty NSDAP a tiskoviny s hlavičkou strany nenápadně dopravte na zastupitelské úřady říše, zabalte je a zapečetěné uložte. Jestliže se to nedá takto uskutečnit, materiál uschovejte na jiném bezpečném místě. Tento dopis ihned po přijetí spalte.“

Zkrátka následovaly i jiné pokyny, jak zastírat další činnost. Písemné spojení udržovat v podobě obchodní korespondence. Členy NSDAP nazývat zákazníky, oslovení „Parteigenosse“ změnit na obyčejné „Herr“. Schůze označovat jako střetnutí klientů.

Hans Hellermann, který jako kurýr německého zastupitelského úřadu odletěl 26. dubna do Berlína pro další instrukce, vystřídal ve funkci zemského vůdce už příliš známého Zuchristiana. Do německé třetí říše se už na jaře a potom i v létě 1936 vypravilo několik vybraných členů falangy. Měli se zúčastnit speciálního školení, které pro fašistické vedoucí

činitele z rozličných zemí uspořádal Rosenbergův úřad, jehož posláním byla expanze nacismu do zahraničí. Čím dál víc se jezdilo sem a tam...

Také zemský vůdce NSDAP ve Francii Schleyer se vydal na cesty. Nejprve se zastavil v Portugalsku a jednal tam se španělským exilovým generálem Josém Sanjurjou, potom odletěl do Maroka a nakonec zamířil na Kanárské ostrovy, kde se – jak víme – po nedobrovolném odchodu z Madridu zdržoval generál Francisco Franco y Bahamonde.

• • •

Ale ne všichni tajní poslové, emisaři a lidé se zvláštními úkoly, kteří tam či zpět přecházeli přes španělské hranice nebo se vyskytovali někde jinde, putovali s německým pověřením. Zvýšený zájem o Pyrenejský poloostrov projevovala v těch měsících i další totalitní velmoc na evropské půdě – Itálie. Řím samozřejmě nemínil zůstat bokem.

Motivy?

Podobné jako v případě Německa: získat výhodné vojenské základny, oslabit vliv Anglie a Francie v jižní Evropě a Středozemní moře proměnit na „italské jezero“.

Zpočátku se Řím orientoval zejména na monarchisty. Do italské metropole přijeli už 31. března 1934 Antonio Goicoechea, vůdce strany Španělské obnovy, dále generál Emilio Barrera a karlisté Rafael Olazábal a Antonio Lizarza. Ještě v ten samý den jednali s Mussolinim. Po schůzce sepsali zápis, v němž stanovisko italského diktátora shrnuli do několika vět:

„1. Všemi potřebnými způsoby je připraven pomoci stranám, které bojují proti dnešnímu režimu ve Španělsku, a to tak, aby tento režim mohl být svržen a nahrazen regentstvím, jež by připravilo obnovu monarchie. Toto prohlášení pan Mussolini třikrát slavnostně zopakoval a my jsme ho přijali – jak si lze představit – s projevy uznání a vděčnosti.

2. Upřímnost svých úmyslů je duce připraven projeviti velmi hmatatelným důkazem a navrhuje okamžitě nám dodat 20 000 pušek, 20 000 ručních granátů, 200 kulometů a v hotovosti poskytnout půl druhého milionu pesos.

3. Tento příspěvek je určen jen jako počáteční a ve vhodném čase se doplní rozsáhlejšími opatřeními podle toho, co si vyžádají okolnosti...“

V říjnu téhož roku tajně odešlo na čtyři sta mladých karlistů do Itálie, kde je začali cvičit v zacházení s nejmodernějšími zbraněmi. Brzy poté, zejména pak na sklonku pětatřicátého a v šestatřicátém roce, se okruh španělsko-italských kontaktů ještě výrazněji rozšířil. Zasloužila se o to především nám už dobře známá dvojice generál Sanjurjo a finančník March, která nejen v Německu, ale také v zemi pod Apeninami měla mnoho vlivných přátel – a italským předákům mohla konspiračně nabídnout podstatně víc než monarchisté. Oboustranná spolupráce. Pro španělské spiklence zkušenosti, výcvikové kurzy, výbušniny na diverzní akce, zbraně, peníze – a jako protihodnota závazný příslib v jakési smlouvě o smlouvě budoucí, podle níž Mussolini po porážce dosavadní španělské vlády získá právo zřídit vojenskou základnu na Baleárech...

Přiblížilo se léto 1936. Partie byla rozehrána na všech stranách: na území samotného Španělska, v Německu, v Itálii. V jedné zvláště složité a téměř dobrodružné záležitosti se však spiklenci ve chvíli, kdy už se blížil signál k úderu, obrátili o pomoc úplně jinam.

• • •

Jedenáctého července 1936 byla sobota. Onoho letního dne odstartovalo z croydonského letiště ve Velké Británii šestimístné letadlo Dragon Rapid. Patřilo společnosti Olley Airways Company of Croydon a řídil je zkušený anglický pilot kapitán Salis Bebb. Stroj zakroužil nad domovským letištěm a vydal se na vzdušnou pouť, o níž nikdo nemohl předvídat, kdy a kde skončí.

„Mám pro vás zajímavou zakázku, kapitáne. Poletíte s několika pasažéry na výletní okruh,“ řekl Bebbovi Luis Antonio Bolín y Bidwell, londýnský dopisovatel monarchistických španělských novin ABC, když ho den předtím najímal do víceméně soukromé služby.

„Kam to bude?“

„Předběžně na Kanárské ostrovy. A potom se uvidí.“

Bolín byl však v této věci jen pouhým prostředníkem. Pokyn k objednání letu mu dal jeho šéfredaktor markýz Luca de Tena, a ten zase jednal podle pokynů, jimiž ho pověřili generálové Sanjurjo a Mola. Dalším mužem v pozadí byl anglický publicista a historik Douglas Jerrold. Spolupráci v této nanejvýš delikátní akci mu nabídl Juan de la

Cierva, známý letecký konstruktér a nadšený monarchista. Desátého července pozval Jerrolda na oběd do vyhlášené londýnské restaurace a mezi polévkou a špikovaným kančím steakem prohodil: „Potřeboval bych dát dohromady malou společnost na cestu do Afriky. Jednoho muže a tři platinové blondýnky. Vše je účastníkům hrazeno, ale odletět je třeba již zítra.“

„Tři blondýnky?“

„Stačily by možná i dvě. Ale ten muž by měl mít určité životní zkušenosti. Pro případ, že by se společnost dostala do nepředvídaných těžkostí. Zvládnete to?“

„Ovšem.“

Douglas Jerrold úkol splnil s precizností profesionálního manažera. Kromě Luise Antonia Bolína nastoupili v sobotu do letadla Hugh Pollard, major Scotland Yardu ve výslužbě, jeho půvabná dcera Diana a její neméně přitažlivá kamarádka Dorothea Watsonová. Tajuplné přípravy, připomínající scénu ze špionážního filmu, se neodehrály náhodou. Vše muselo mít punc plné věrohodnosti – stroj, pilot i pasažéři. Protože i nejmenší stín podezření na kterémkoliv úseku cesty mohl promyšlenou režii zmařit...

Kapitán Salis Bebb podle Bolínových pokynů zamířil nejdříve do Lisabonu, potom do Casablanky. Španělský novinář se na první zastávce sešel s generálem Sanjurjem a na druhé se svým šéfredaktorem. V obou případech bylo jednání stručné. Žádné změny... Zasvěcené osoby jsou vyrozuměny... Letadlo může v cestě pokračovat... Bolín tedy zašel za kapitánem Bebbem a oznámil mu své další přání: „Nyní odletíte na Kanárské ostrovy – konkrétně do Las Palmas... ale již beze mne. Když do 31. července nedostanete jiný příkaz, vrátíte se i se svými pasažéry zpátky do Anglie. Rozumíte mi?“

„Jistě.“

V Las Palmas se však o pár desítek hodin později přihodilo něco, s čím nikdo nepočítal: úředník letiště žádal od Bebba zvláštní povolení pro zdejší pobyt. Major Pollard chvíli pozoroval, jak si oba muži čím dál ostřeji vyměňují názory, pak udeřil pěstí do stolu a požádal, aby ho spojili s anglickým konzulem. Mohla z toho být diplomatická zápletka,

v lepším případě nepříjemný článek v novinách. Upjatá tvář za přepážkou si tedy nasadila přívětivější výraz.

„Snad by to tedy šlo zařídit. Podám zprávu guvernérovi.“

Nejvyšší civilní úředník na ostrovech, které podléhaly Španělsku, zavolal následně Madrid, odkud dostal příkaz nedělat výletníkům z Velké Británie žádné těžkosti. Společnost se mohla vydat na prohlídku města a Bebb si šel odpočinout do hotelu. Musel být přece – jak požadovala nájemní dohoda – připravený odstartovat v kteroukoliv denní nebo noční hodinu k dalšímu letu.

Nikdo mu ale nedovedl říci, kdy to bude a kam se poletí.

• • •

V době, kdy emeritní major Hugh Pollard s dcerou a její přítelkyní obdivovali krásy Las Palmas, události se ve španělské metropoli daly do dramatického pohybu...

Začalo to večer 12. července.

Byla neděle, z oken restaurací zaznívala hudba a po ulicích se procházely svátečně oblečení lidé. Poručík José Castillo z Guardia de Asalto, ozbrojených dobrovolnických složek na ochranu republiky, měl po službě. Poslední povinnosti dokončil kolem osmé hodiny a pak se vydal pěšky domů. Spěchal: sotva před měsícem se totiž oženil. Přesel hlavní třídu, odbočil do postranní ulice a netušil, že se nad ním vznáší přízrak nebezpečí. Při likvidaci dubnových fašistických výtržností se výrazně vyznamenal, což nebylo zapomenuto – ti, proti nimž vystoupil, ho od té doby měli na mušce a vynesli nad ním ortel. Teď nadešel okamžik jeho vykonání. V ulici téměř neslyšně přibrzdilo osobní auto a v jeho okénku se objevila hlaveň lehkého kulometu. Do ticha ulice třeslo několik výstřelů. Poručík klesl na zem a hlavou mu proletěla poslední myšlenka. V předvečer svatby totiž dostala jeho snoubenka dopis, v němž se nějaký anonym podívoval, proč si chce vzít muže, který se „co nejdříve stane mrtvolou“. Tehdy nad tím mávl rukou.

Nyní už dokonce ani mávnout nestačil...

Smrt antifašistického důstojníka uvedla Madrid do varu. Před vládní budovy proudili demonstranti, kteří žádali, aby organizátoři čím dál častějších atentátů a provokací byli okamžitě potrestáni. Nejčastěji se

opakovala jména vyhraněně protivládních poslanců Gila Roblese a Calva Sotela. Napětí se přeneslo zejména do kasáren Guardia de Asalto. Právě před měsícem falangisté zavraždili kapitána Farauda – ne však v době policejní akce, ale ve chvíli, kdy se na Gran Via procházel se svou ženou. A nyní za podobných okolností padl pod kulkami další důstojník. Číše trpělivosti přetekla.

Po půlnoci vyjela z kasáren Pontejos dvě vozidla. V pohotovostním voze seděl kapitán Fernando Condés, jeho pomocník Victoriano Cuenca, dále zde byli dva příslušníci socialistické mládeže a několik mužů z Guardia de Asalto. Cíl cesty: byt Calva Sotela. Druhé vozidlo s pěti důstojníky gardy uhánělo k vile Gila Roblese. Velitelé komand měli za úkol zadržet oba politiky, podezřelé z iniciování vraždy poručíka Castilla, a odvézt je k výslechu.

Uspěli jen z poloviny.

Opatrný Gil Robles, v politických kruzích si nechával říkat Jefe, se nenacházel ve svém soukromém madridském sídle, ani v kancelářích Národní rady katolické strany v ulici Serrano, později se zjistilo, že si – tak jako často v poslední době – dopřál bezpečný zahraniční víkend ve francouzském letovisku Biarritz, kde si pronajal vilu. Ten druhý, po němž pátrali, Calvo Sotelo, však zatčení neunikl. Muži kapitána Condése ho vytáhli z postele a po krátkém slovním konfliktu odvedli do policejního auta. O tom, co se dělo dál, existuje několik vzájemně si odporujících verzí. Podle jedné se neznámí lidé v neosvětleném automobilu pokusili vůz předjet a poslance vysvobodit. Ve chvíli, kdy se gardisté připravovali na obranu, jeden z nich údajně ztratil hlavu a Sotela zastřelil. Jiní tvrdí, že šlo o jednoznačný akt pomsty za smrt poručíka Castilla.

Nesporným zůstalo jen jedno: po sto metrech rychlé jízdy Victoriano Cuenca vystřelil na poslance ze své pistole: dvě rány, dva smrtelné zásahy.

• • •

Pondělí 13. července 1936.

Po rozednění se Madrid podobal městu ve stavu obležení. Ulicemi procházely policejní hlídky, vládní budovy střežily oddíly vojáků s kulomety a všude se tvořily vášnivě debatující skupinky. V průběhu dne

se rozšířily zprávy, že protivládní opozice chce smrti Calva Sotela využít jako záminky a přejít do otevřeného střetu. Večer se konala četná veřejná shromáždění.

„Zúčastnil jsem se jedné takové schůze a pocítil jsem niternou hr-
dost na svět, k němuž patřím,“ vzpomínal po letech na ono pondělí
československý novinář André Simone. „Bylo zde plno lidí, velmi
rozčilených a přesvědčených, že fašisté udeří. Toto mínění tlumočila
i Margarita Nelkenová, socialistická poslankyně a jedna z vedoucích
žen Španělska. Poznal jsem ji v Paříži, kde jsem obdivoval její řečnické
umění a inteligenci. Patřila k levému křídlu socialistické strany, v němž
měli vůdčí slovo Largo Caballero a pozdější ministr zahraničí Julio Al-
varez del Vayo. A právě Alvarez del Vayo nyní potvrdil, že předpokládá
vzbouření v armádě a velmi se obával, že vláda nebude na to připravená.
Pravé křídlo socialistické strany, vedené obtloustlým Indaleciem Prie-
tem, prosazovalo však názor úplně opačný. Byli si jistí, že bude všechno
v pořádku... Zcela zásadní bylo stanovisko komunistů – ti očekávali
vzpouru. Když jsem se na to osobně zeptal poslankyně Ibárruri, nepo-
chybovala o tom, že se generálové spikli, a jestliže nebude vláda rychle
jednat, lid za to draze zaplatí.“

Španělský kabinet zasedal celý den a pak i dlouho do noci. Neustá-
le přicházející požadavky, aby provládní občanské organizace dostaly
zbraně a mohly stát v případě potřeby na stráži republiky, však premiér
Casares Quiroga rozhodně a vzhledem k rozvrstvení sil v zemi možná
i trochu oprávněně odmítl. „Takový postup by se nám mohl vymknout
z rukou,“ namítal, „a dějiny by nám to neodpustily.“

I ti druzí však – z opačného zorného úhlu – mysleli na dějiny. Ge-
nerál Emilio Mola v té samé chvíli, kdy z vládní budovy odcházela
poslední odmítnutá delegace stoupenců občanské sebeobran, vydal
rozhodující rozkazy:

S úderem již netřeba otálet!

Svět čeká na naše činy!

Spustíme akci!

Národní povstání – *Alzamiento Nacional* – započne 17. července 1936
o páté hodině odpolední...

Základní strategické předpoklady byly splněny. V Maroku skončilo letní cvičení armády a cizinecká legie i všechny ostatní jednotky se soustředily do předem určených prostorů. Vůdce fašistů José Antonio prostřednictvím svého právního zástupce z vězení oznamoval, že jeho úderná falanga je v akční pohotovosti a čeká na pokyny. jednání s monarchisty-karlisty skončilo dohodou, pod kterou se slavnostně podepsali Manuel Fal Conde a princ Francois Xavier z Bourbonu-Parmy. A tak generál Mola mohl tajně svolat svůj nejužší štáb, sklonit se nad operační mapy a ještě jednou zrekapitulovat:

Povstání začne plukovník Yagüe, který má nejspolehlivější vojáky. Do večera musí mít celé Španělské Maroko pod kontrolou a odevzdat velení generálu Frankovi, jenž mezitím předem přichystanou konspirační leteckou cestou zmizí z Kanárských ostrovů. Na druhý den ráno, kdy se vydá domluvené heslo, přejdou do akce divize v mateřské zemi, tedy na území Španělska. V Madridu to bude nejsložitější, tam je zapotřebí udělat změnu a generála Villegase nahradit někým energičtějším, nejspíše Fanjulem. Ze stejných příčin si Carrasco vymění úlohu s Godedem. Hned v prvních hodinách je třeba obsadit co největší území – a tam, kde se překvapující úder nevydaří v celém rozsahu, udržet alespoň nejdůležitější body. Jádrem druhé fáze se stane koncentrovaný útok na Madrid: Mola ze severu, Goded od severovýchodu a Franco z jihu. Potom přiletí z Portugalska předpokládaný šéf povstalecké junty generál José Sanjurjo a prohlásí, že převzal veškerou moc v zemi.

Od rámcové strategie přešel Mola k rozboru taktiky.

Dílčí povinnosti pro osm pěších a jednu jezdeckou divizi, dvě horské a dvě dělostřelecké brigády, pro cizineckou legii a jednotky námořnictva byly přesně stanoveny. Za vícebarevnými šipkami, vlaječkami s čísly a kroužky se skrývala masa nepojmenovaných 140 000 vojáků, 30 000 příslušníků Guardia Civil, jednotek requetés z řad fanatických katolíků z oblasti Navarry a dobrovolných oddílů falangy i ostatních fašistických uskupení. Vše bylo jasné. Konečně tedy mohl generál Emilio Mola y Vidal zvednout oči od map a slavnostním hlasem oslovit přítomné:

„Takže vzhůru do boje, pánové!“

Do začátku krveprolévání zbývalo necelých sto hodin. A Madrid čekalo ještě jedno dějství dramatu, v němž se hrálo o osud republiky.

• • •

Panika...!

Uměle šířené poplašné zvěsti...!

V parlamentních kuloárech se znenadání roznesla zpráva, že došlo k zatčení generála Moly. To již bylo úterý 14. července a předseda vlády Quiroga pokládal za povinnost předstoupit před zástupce tisku a uvést stav věcí na pravou míru.

„Stojí proti nám zlý nepřítel, který se jmenuje lež,“ řekl vzletně.

Rozhodl se také, že o tom, jak vidí situaci ve Španělsku, pošle signál do zahraničí. Koho si k tomuto účelu vybral? Muže s nesporně pozoruhodnými osudy – novináře z Československa, který používal jméno André Simone a byl nejen význačným publicistou, ale i skrytým činitelem mezinárodního komunistického hnutí a asi také sovětské rozvědky. Simone, vlastním jménem Otto Katz, se ve světě politiky a žurnalistiky znal s kdekým, sám sebe nazýval světoobčanem, před okamžikem jsme citovali jeho slova o tom, že „pociťoval niternou hrdost na svět, k němuž patřil“, ale jistě netušil, že lidé ze světa této jeho hrdosti ho později – po zinscenovaném procesu se Slánským a jeho druhy – pošlou v Praze, tedy v zemi, ze které vyšel, rovnou na šibenici. Ale to se stane až o šestnáct let později. Teď se André Simone zabýval především španělskou současností.

„Bylo to zvláštní a svým způsobem také osudové setkání,“ poznamenal si po schůzce s premiérem. „Pan Quiroga se především vyznačuje velkým, doslova maximálním optimismem. Řekl mi, že vláda udělala všechna potřebná opatření, aby ji protivníci nepřekvapili. Z dalšího hovoru, kde se pan premiér vyhnul podrobnostem, jsem usoudil, že tato opatření spočívala v přemísťování podezřelých generálů a plukovníků z místa na místo. Vláda se zřejmě domnívá, že tak zabrání vojenské vzpourě. Ministerský předseda mi řekl: ‚Pověřuji vás, abyste napsal, že jsem přesvědčený, že k vojenské vzpourě nedojde. Španělsko je na cestě k velkému zlepšení situace.‘“

Těžko pochopitelný protiklad.

Z provincií docházela jedna poplašná zpráva za druhou, ale premiér mluvil o cestě k velkému zlepšení...

Následovala nepokojná noc a ráno 15. července – byla středa – se konalo zasedání stálého výboru kortesů. Opozici se naskytlá příležitost pokračovat v útocích proti vládě a vyhrotit situaci. Nejdříve se ujal slova hrabě Vallellano. Hovořil o anarchii, o smrti poslance Calva Sotela – a oznámil, že dokud se nenastolí pořádek, monarchisté se další parlamentní činnosti vzdávají. To však byla jen předehra, protože úlohu mluvčího přisoudila opozice Roblesovi, který si připravil projev velkého formátu. Obvinil vládu z vraždy a potom zvedl hlas: „Nadešla chvíle, kdy je třeba připomenout, že atmosféra násilí se ve Španělsku stále stupňuje. Každého dne k nám volají přátelé ze všech koutů země: ‚Když nás vláda vyloučila z legality, nemáte ani vy co dělat v parlamentních lavicích!‘ Toto volání z měst i vesnic ukazuje, že roste a sílí to, co nazýváte fašismem, leč ve skutečnosti je to vznešená úzkost, nutící lidi zbavit se jařma a útlu. Čím větší bude vaše násilí, tím silnější bude odpor. Ubezpečuji vás, že vy, kteří jménem takzvané Lidové fronty prosazujete režim násilí, budete prvními oběťmi. Dnes se cítíte jistí, protože se domníváte, že odpůrce klesá pod vašimi údery. Přijde však den, kdy se vámi rozpoutané násilí zvrtné proti vám!“

Co víc bylo ještě třeba říkat?

Podobalo se to vyhlášení války.

Na Roblesova slova spontánně zareagovalo několik poslanců, důkladnější vystoupení si připravil generální tajemník Komunistické strany Španělska José Díaz. Připomněl rok 1934 a tisíce mrtvých v Asturii, stejně tak další fakta o zločinech, jichž se fašisté dopustili a dopouštějí. Hovořil o celkové situaci v zemi a vyslovil nahlas i to, o čem se doposud v kortesech jen šeptalo:

„Máme jistotu, že v mnohých španělských provinciích, jmenovat mohu třeba Navarru, Burgos, Galicii, ale i Madrid a jiná města, se připravuje převrat, jehož uskutečnění se může očekávat každým dnem.“

Díaz se do značné míry mohl postavit za slova, která vyřkl. Komunisté měli, jak bylo u tohoto hnutí vždy a všude obvyklé, v armádě své skryté

buňky a udržovali styky se svými důvěrníky mezi důstojníky. Řízením antimilitaristické práce byl stranickou centrálou pověřen Enrique Lister a ve svých vzpomínkách, vydaných v Berlíně o čtvrt století později pod názvem *Unser Krieg*, o tom napsal: „Denně jsem politickému byru strany odevzdával hlášení, která pocházela přímo z kasáren, od našich organizací, spojek a důvěrníků. Na základě těchto i dalších informací z dalších zdrojů mohlo naše vedení více než jiní obracet pozornost veřejnosti a vlády k činnosti fašistických velitelů v armádě.“

Ale ani Quiroguv kabinet si nemohl stěžovat na nedostatek poznatků o chystaném spiknutí. Na ministerstvu vnitra ležely protokoly o odhalení tajného skladu zbraní v oblasti Navarry. Agenti tajných služeb hlásili z několika míst podezřelé přesuny vojsk. U jistého madridského dopravce zabavila policie větší množství uniforem Guardia Civil, které se měly na stanovený signál rozvézt na rozličné soukromé adresy. Jedenáctého července falangisté obsadili rozhlasovou stanici ve Valencii a vyslali do éteru fašistickou proklamaci. Po této otevřené provokaci policie zatkla několik osob a při domovních prohlídkách našla písemný materiál o přípravě převratu – a to dokonce včetně jmen několika zasvěcených generálů...

Ministerský předseda Španělska však stále navzdory tomu věřil, že neexistují důvody k vážnějším obavám.

• • •

Poslední hodiny...

V nervózním chvatu opustil 16. července vůdce ultrakatolické strany CEDA, iniciátor klerikálně-agrárního bloku Accion Popular a někdejší ministr války Gil Robles – Jefe – horkou půdu Madridu a uchýlil se do své vily ve francouzském Biarritzu. Nebylo těžké si domyslet, že muž, který patřil k hlavním organizátorům protivládních akcí, utíká do ciziny jen proto, aby unikl před odpovědností. Ale vláda se ani potom neodhodlala podniknout rázná opatření. Po nekonečném rokování přijala dvě usnesení: zatknout generála Varelu a vyslat dvě vojenské lodě k břehům Španělského Maroka.

Nic z toho nemohlo plán povstání ohrozit.

V pátek 17. července o půl sedmé ráno rozeslal pověřený důvěrník generála Moly z poštovního úřadu v jihofrancouzském městečku Bayonne

několik telegramů se šifrovaným textem. Krátce nato se v přístavní Melille, centru východní části Španělského Maroka, konala poslední porada před začátkem povstání. Vše, co se mělo udělat, bylo připraveno. Plukovník Yagüe už před několika dny zasvětil do plánu převratu velitele pluků, významné úředníky civilní správy a představitele falangy. Hlavní síly africké armády se soustředily v prostoru náhorní planiny Ketama. Na rozkaz k útoku tu čekalo šest praporů cizinecké legie, pět skupin marockých vojsk, čtrnáct eskadron jízdy, šestnáct kulometných rot, devět dělostřeleckých baterií a příslušné ženijní, spojovací a zdravotnické jednotky. Pouze tři zdejší vysocí hodnostáři nevěděli o chystaném dění: vládní komisař Arturo A. Buylla a generálové Quieto Romerales a Goméz Morato...

Chybělo však jen málo a operace mohla ztroskotat.

Muž jménem Alvaro Gonzáles, jeden z vůdců fašistické falangy ve Španělském Maroku, natolik už dychtil po činech, že neudržel jazyk za zuby a zmínil se o tom, co věděl, příteli, který však stál na opačném pólu názorového spektra: byl činitelem Republikánské unie. Ten si pochopitelně tak důležitou informaci nenechal pro sebe a 17. července s ní zaběhl za předsedou Socialistického klubu. Někdy před obědem, kdy tajné rokování spiklenců v Melille vrcholilo, věděl o něm už i vládě věrný generál Romerales a vyhlásil poplach. Vojáci a policisté obklíčili budovu, hlavně kulometů namířili na vchody – jenomže zapomněli přerušit telefonní vedení. Spiklenci uvnitř vytočili pár čísel a za čtvrt hodiny přijel na místo úderný oddíl cizinecké legie. Po krátkém boji byly nepoččetné vládní jednotky zatlačeny a část z nich dokonce i odzbrojena.

Incident takového kalibru se však nedal utajit.

Zprávy o událostech ve Španělském Maroku, jejichž podstata naznačovala i mnohé další a velmi burcující souvislosti, se brzy dostaly do Madridu a vzbouřenci se ocitli před nepříjemným dilematem. Bez ohledu na zvýšené riziko pokračovat v akci, která vypukla o několik hodin dříve, než se plánovalo – anebo ji v tichosti odtroubit? Naštěstí pro ně vládla bezradnost i na druhé straně. Premiér Quiroga, který byl současně i ministrem války, vydal toho dne – byl stále pátek 17. července 1936 – svůj první pokyn až pozdě odpoledne. Telefonicky přikázal

Romeralesovi zatknout vůdce vzpoury. Uskutečnit se to však již nedalo, protože spiklenci se mezitím rozhodli jednat. Obsadili policejní stanice, kasárna i veřejné budovy – a nešťastný generál najednou neměl nikoho, kdo by jeho příkaz splnil. Když Quiroga volal do Melilly podruhé, Quieto Romerales už nebyl mezi živými: zavraždili ho. Nato ministerský předseda telefonoval do Larachy, kde měl své velitelské stanoviště Goméz Morato, druhý a vlastně už i poslední generál ve Španělském Maroku, který zůstal věrný republice.

„Poslyšte, co se děje v Melille?“

„V Melille? Co by se tam, pane premiére, mělo dít?“

„Zdá se, že se vzbouřila tamní posádka.“

„O tom nic nevím.“

„Postarejte se tedy o to, abyste získal přehled.“

Generál Morato poslechl a okamžitě odletěl do Melilly. Jen co však opustil letoun a vstoupil na zdejší přistávací plochu, povstalci ho jednoduše zatkli...

Ve chvílích, kdy se Madrid pokoušel udělat si alespoň na dálku přibližný obraz o tom, co se odehrává v severní Africe, *Alzamiento Nacional* už bylo v plném proudu. Navečer vjela nákladní auta s vojáky cizinecké legie do Tetuánu. Povstalci v průběhu několika hodin obsadili všechny ulice a vládní komisař Arturo A. Buylla – nejvyšší zmocněnec španělského kabinetu na tomto území – se musel zabarikádovat ve své rezidenci. V této kritické chvíli se mu dovolal zmatený premiér Quiroga a zapřísahal vládního komisaře a jeho lidi, aby vydrželi, sliboval, že jim pošle na pomoc vojenské loďstvo a letectvo. Během rozhovoru těchto dvou vysoce postavených mužů se rozletěly dveře a do místnosti vrazil povstalecký plukovník Juan Beigbeder.

„Jste zatčen!“ řekl vládnímu komisaři. „Přikážete svým lidem, aby nekladli odpor. Budova je obklíčena!“

Buylla položil sluchátko, nechápavě se rozhlédl a potom zvedl ruce nad hlavu...

Po Melille a Tetuánu se dostala pod kontrolu povstalců i ostatní větší města a španělská vláda stála před skutečností, že už nemá nikoho, kdo by mohl obnovit její svrchovanost nad tímto územím. Sedmnáctého

července sice madridský rozhlas oznámil, že „vláda pokládá síly, jimiž disponuje, za postačující k potlačení povstání“, ale to už nebyla pravda. V průběhu noci se vzbouřenci zmocnili celého Španělského Maroka.

Generál Franco se mohl konečně vydat na cestu.

• • •

V jednu hodinu v noci – když začínala sobota 18. července – probudilo najatého anglického pilota Salise Bebba bušení na dveře hotelového pokoje v Las Palmas na Kanárských ostrovech. Vstoupil španělský důstojník, postavil se do pozoru a slavnostním hlasem pronesl: „Kapitáne, čeká vás další a musím dodat, že nyní už velmi závažný, zřejmě i historický úkol. Připravte se k okamžitému startu!“

Bebba jeho slova překvapila, až dosud se přece jednalo o prázdninový výlet malé britské společnosti, ale pak pokrčil rameny a bez řečí se oblékl. Dobře mu přece zaplatili... Odebral se na letiště, kde stál jeho Dragon Rapid. Z odbavovací budovy vyšel do tmy hlouček španělských důstojníků, v jejichž středu kráčel nevelký, silnější, hladce vyholený muž v elegantním vycházkovém obleku, který se před pilotem zastavil a podal mu ruku.

„Jsem generál Francisco Franco!“

Původně chtěl generál opustit ostrov Tenerife, své nucené působiště, pod záminkou inspekce posádek na sousedních ostrovech, potom však využil příležitosti, která se mu náhodou nabídla. V Las Palmas se při střeleckém cvičení smrtelně zranil místní vojenský velitel a Franco dostal povolení státního podtajemníka ministerstva války zúčastnit se pohřbu. V noci na 18. července vstoupil s diplomatickým pasem v kapse a v doprovodu své manželky a dcery na motorovou loď – a ostatní už běželo podle plánu. Z přístavu v Las Palmas na letiště, stručná zpráva o situaci, malé občerstvení, seznámení s britským pilotem Bebbem a před úsvitem start. Po mezipřistání v Casablance, kde se generál krátce zdržel, nabral Dragon Rapid kurs na severovýchod. Franco se nedočkavě díval z kabiny na zem. Konečně se na obzoru objevilo město se štíhlými věžičkami minaretů a s labyrintem uliček, trhovišť a plochých střech nízkých domů. Tetuán – sídlo povstaleckého štábu a cíl jejich vzdušné poutě. Na letišti stály nastoupené roty cizinecké legie. Do ticha třesky

pažby pušek a plukovník Juan Yagüe podával hlášení: „Generále, Španělské Maroko je od včerejška pevně ve vašich rukou!“

Byla neděle 19. července, sedm hodin ráno.

Na stěnách domů visely plakáty o vyhlášení válečného stavu a na rušných křižovatkách se shromažďovali lidé okolo kamelotů, kteří nabízeli nejčerstvější výtisky deníků. Z titulních stran bilo do očí první oficiální komuniké povstaleckých generálů: „Africké branné síly se na rozkaz generála Franka sjednotily a uskutečnily národní a vlastenecké povstání. Nové orgány převzaly své úřady bez nejmenších těžkostí. Ve Španělském Maroku panuje naprostý klid.“

Úspěšný průběh bleskové akce měl velký význam. O zdaru či nezdaru celého *Alzamiento Nacional* se však přece jen nerozhodovalo pouze v severní Africe, nýbrž především ve Španělsku.